

Анна Сергіївна ПОДСОХА

заступник начальника відділу Головного управління Державної фіскальної служби в Харківській області

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТОВАРНОГО БІРЖОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Подсоха, А. С. Організаційно-економічна модель ефективного функціонування товарного біржового ринку України [Текст] / Анна Сергіївна Подсоха // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 4. – С. 306–313. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Низький рівень розвитку товарної біржової торгівлі в Україні залишається доволі гострим питанням у вітчизняній економіці протягом тривалого часу. Це свідчить про необхідність пошуку нових шляхів удосконалення діяльності бірж.

Метою наукового дослідження є узагальнення теоретичних аспектів формування організаційно-економічної моделі ефективного функціонування товарного біржового ринку України.

Результати. Встановлено, що зерно є типовим товаром на вітчизняному біржовому ринку. Визначено функції біржі. Охарактеризовано світові тенденції розвитку біржової торгівлі. Досліджено стан вітчизняного біржового ринку. Виділено державну роль у регулюванні діяльності бірж. Визначено сутність, завдання й принципи оптового зернового ринку. Обґрунтовано наявність сприятливих економічних умов для організації регіональних оптових зернових ринків. Охарактеризовано адміністративну складову оперативного управління оптовим ринком. Виділено заходи для організації оптових зернових ринків обласного рівня. Вказано на домінування тіньового ринку у процесі реалізації сільськогосподарської продукції. Визначено напрями інституційних перетворень на регіональному рівні для підвищення дієвості економічних реформ у сфері сільського господарства. Обґрунтовано необхідність впровадження нової технологічної основи реалізації сільськогосподарської продукції – електронних торгів. Окреслено перспективи впровадження електронних торгів. Охарактеризовано модель відносин для регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції на регіональному рівні. Запропоновано організаційно-економічні заходи для імплементації даної моделі у вітчизняну практику. Виділено пріоритетне завдання державного регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Висновки. Використання моделі розвитку й регулювання регіонального оптового ринку сільськогосподарської продукції сприятиме розвитку товарного біржового ринку, зменшенню частки тіньового сектору економіки, поповненню бюджетних коштів для фінансування товаровиробників у сфері сільського господарства.

Ключові слова: товарна біржа, організаційно-економічна модель, біржовий ринок, оптовий зерновий ринок, електронні торги, державне регулювання.

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MODEL OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE
COMMODITY EXCHANGE MARKET OF UKRAINE**

Abstract

Introduction. *The low level of development of commodity exchange trade in Ukraine remains a rather acute issue in the domestic economy for a long time. This indicates the need to find new ways to improve the activities of exchanges.*

The purpose of the scientific research is to generalize the theoretical aspects of the formation of organizational and economic model of effective functioning of the commodity exchange market in Ukraine.

Results. *It is established that grain is a typical commodity on the domestic stock market. The functions of the exchange are defined. The world tendencies of exchange trade development are characterized. The state of the domestic stock market is studied. The state role in regulating the activity of exchanges is highlighted. The essence, tasks and principles of the wholesale grain market are defined. The existence of favorable economic conditions for the organization of regional wholesale grain markets is substantiated. The administrative component of operational management of the wholesale market is characterized. The measures for the organization of wholesale grain markets at the regional level have been identified. The dominance of the shadow market in the sale of agricultural products is indicated. The directions of institutional transformations at the regional level to increase the effectiveness of economic reforms in the agriculture field are identified. The necessity of the new technological basis introduction of agricultural products realization - electronic auctions is substantiated. Prospects for the electronic bidding introduction are outlined. The relations model for regulation of the wholesale market of agricultural products at the regional level is characterized. Organizational and economic measures for the implementation of this model in domestic practice are proposed. The priority task of state regulation in exchange trade of agricultural products is highlighted.*

Conclusions. *The use of the model of development and regulation of the regional wholesale market of agricultural products will contribute to the development of the commodity exchange market, reduce the share of the shadow sector of the economy, replenish budget funds to finance producers in agriculture.*

Key words: *commodity exchange, organizational and economic model, exchange market, wholesale grain market, electronic trading, state regulation.*

JEL classification: F 10

Вступ

Стан вітчизняного біржового аграрного ринку за останні двадцять років свідчить про його низький рівень розвитку. Незважаючи на постійну державну підтримку й сприяння у розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, досі не відбулося становлення біржової торгівлі деривативами, а саме ф'ючерсами та опціонами на сільськогосподарську продукцію. Такий стан зумовлює відсутність можливості страхування цінних ризиків вітчизняних аграрних товаровиробників, зернотрейдерів, а також спекулянтів у отриманні прибутків. Водночас технологічний рівень біржової торгівлі також все ще залишається на низькому рівні. Тривалий час багато дослідників згадують проблематику значної кількості товарних бірж, більшість з яких жодним чином не відповідає світовим біржовим вимогам. Питання, присвячені функціонуванню товарних біржових ринків, розкриті у працях таких дослідників як: Біловодська О. А.,

---

Сигида Л. О. [0], Вавдійчик І. М. [2], Заборовський В. П. [3], Загурський О. М. [4], Саприкіна Т. А. [5], Семенко Б. М. [6], Яворська В. О. [7], Ясенецький В. С. [8] та ін. Через постійні зміни соціально-економічних процесів особливої уваги потребують організаційно-економічні аспекти у сфері діяльності товарних бірж.

Мета статті

Таким чином, метою статті є обґрунтування організаційно-економічних аспектів у сфері моделювання ефективного функціонування товарного біржового ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Типовим біржовим товаром для України є зерно, так як воно характеризується відносно однорідними споживчими якостями й великими обсягами товарних пропозицій. Будь-яка партія подібного товару може бути негайно замінена іншою. Основне завдання, яке повинна виконувати біржа, – формування реальних ринкових цін на всі види сільськогосподарської продукції. Біржа також повинна виконувати такі основні функції: виступати одним з каналів реалізації та інформаційно-консультаційним центром; здійснювати страхування ризиків продавців і покупців.

Біржова торгівля за певними видами продукції повинна концентруватися на обмеженому числі бірж для того, щоб забезпечити значне число учасників і конкуренцію між ними для виконання завдань саморегулювання ринку. Традиційно провідною групою біржових товарів у світі тривалий час вважалася сільськогосподарська продукція. В середині 50-х років на її частку припадало 95% біржового товарообігу. Однак до 90-х років в біржовому обороті вона скоротилася до 50%. Місце сільськогосподарської продукції стали займати промислова сировина й продукти її переробки.

В даний час серед зарубіжних бірж відбувся поділ сфер впливу на окремі сегменти світового ринку, тобто спеціалізація. Основною групою біржових товарів США і Японії, як і раніше, вважається сільськогосподарська продукція, в Великобританії перевага віддається енергоносіям і кольоровим металам.

Досвід України в біржовій торгівлі поки що не багатий. Торгують практично всім, а число торгових позицій на окремих біржах не значне. Це пов'язано, перш за все, з українською економічною нестабільністю трансформаційного періоду.

В центральному регіоні назріла проблема розробки програми створення інфраструктури й системи державного регулювання ефективного регіонального оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Розвиток і регулювання регіонального оптового ринку слід розглядати в контексті цілеспрямованого впливу державних органів управління на сферу виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Регулювання передбачає взаємодію комплексу адміністративно-організаційних, правових і економічних механізмів. Результативність цієї взаємодії визначається оптимальністю поєднання інтересів трьох груп учасників регіонального ринку: споживачів, виробників і держави. Пріоритети, звичайно ж, повинні бути віддані споживачам сільськогосподарської продукції та сировини.

До адміністративно-організаційних відносяться заходи по формуванню в регіоні елементів ринково-орієнтованої інфраструктури: універсальної біржі, підприємств сервісного обслуговування, районних оптових ринків. Значне місце належить організації проведення сільськогосподарських ярмарків.

Оптовий зерновий ринок розуміється як комерційне підприємство тієї чи іншої форми власності, яке провадить організацію і проведення операцій з купівлі-продажу зерна й зернової продукції за встановленими правилами та на спеціально відведеній

території. Ринок не є власником товару, і його діяльність повинна бути орієнтована на вирішення завдань обслуговуючого й інформаційного характеру:

надання зерновиробникам всіх форм власності рівного та вільного входу на конкурентний ринок;

концентрація пропозиції і попиту;

прискорення процесу купівлі-продажу й обороту грошових коштів;

формування реальної ринкової ціни на різні види зерна у відповідності зі сформованими попитом і пропозицією в даному районі або сільськогосподарській зоні;

створення інформаційних банків даних про наявні товарні ресурси зерна й про що надходять пропозиції щодо його закупівель.

Основними принципами роботи оптового ринку повинні стати:

по-перше, рівноправність учасників ринку незалежно від форм власності й обсягу пропонованих партій зерна;

по-друге, свобода вибору партнерів при укладанні угод купівлі-продажу;

по-третє, добровільність прийняття зобов'язань і реальність їх виконання;

по-четверте, обов'язковість дотримання умов угод і відповідальність за їх невиконання.

Виходячи із загальних функцій оптових ринків сільськогосподарської продукції та продовольства, для збуту зернових потрібно виділити такі головні з них:

надання учасникам ринку торгових місць, складських приміщень, необхідного технічного обладнання й механізмів, інформаційних, транспортних, вантажно-розвантажувальних, соціально-побутових і інших послуг;

організація аукціонних і конкурсних торгів;

забезпечення контролю за відповідністю якості реалізованого зерна документам на нього;

моніторинг стану попиту, пропозиції і рівня цін на різні види зернової продукції та інформування учасників ринку;

організація та ведення бази інформаційно-комерційних даних про кон'юнктуру міжрайонного ринку і регіону в цілому;

надання послуг для товаровиробників по лізингу сільськогосподарської техніки;

контроль за дотриманням встановлених правил торгівлі.

Проведені дослідження свідчать про те, що для організації оптових зернових ринків в регіоні є всі необхідні економічні передумови: у сфері виробництва – це господарська самостійність зерновиробників, в тому числі у виборі каналів реалізації продукції; у сфері обігу – практично повністю приватизована оптова, дрібнооптова й роздрібна торгівля. Територіально вони повинні розміщуватися з урахуванням специфіки сільськогосподарських зон, концентрації зернового виробництва, наявності зерносховищ і елеваторів, розвиненості автомобільної і залізничної мереж, близькості до великих населених і промислових центрів регіону, стану інформаційних комунікацій, наявності трудових ресурсів необхідного професійного рівня.

Оперативне управління таким ринком здійснюється обраним правлінням з головою. Вищим органом є загальні збори кооперативу, на яке за квотами обираються представники всіх учасників ринку-пайовиків. Організаційно-правовою формою оптового ринку зерна вищого рівня є відкрите акціонерне товариство, відмінна риса якого – відсутність відповідальності за майновим і фінансовим зобов'язанням акціонерів. У якості засновників можуть виступати зерновиробники й переробні підприємства, торгові фірми, фермери. При обмежених інвестиційних ресурсах, що властиво сучасному етапу розвитку ринку, необхідно залучення капіталу кредитно-фінансових організацій і можливостей держави за рахунок входження до складу

засновників, наприклад, районних і міських адміністрацій в особі комітетів з управління майном, а також комерційних банків і страхових компаній. Доходи утворюються за рахунок орендної плати за надання торгових місць, сховищ, представництв (офісів) учасників ринку, надання різноманітних послуг, а також випуску й продажу акцій. Приватні оптові ринки можуть створюватися фізичними особами або однією приватною фірмою. Однак, з огляду на важливість зерна як стратегічного товару, така організаційно-правова форма, особливо на нинішньому етапі, представляється неприйнятною. Міжрайонні оптові ринки зерна повинні бути кооперативними або акціонерними підприємствами при пайовій участі місцевих і регіональних органів влади.

Для створення в області мережі оптових ринків зерна необхідне поетапне виконання, принаймні, таких заходів:

підготувати нормативно-правову базу їх формування й функціонування;

визначити механізми фінансово-економічної підтримки та регулювання ринків з боку регіональних органів управління;

розробити оптимальну схему їх розміщення і визначити підприємства (елеватори, зерносховища), на базі яких передбачається створювати оптові зернові ринки;

розробити для кожного створюваного ринку індивідуальний економічний проект і бізнес-план.

В останні роки обсяги виробництва продукції сільського господарства, в тому числі зерна, збільшилися, але економічне становище більшості раніше збиткових сільськогосподарських підприємств при цьому не покращилося. Аналіз показує, що однією з причин такого становища виступають неефективні закупівлі матеріально-технічних засобів, які забезпечують відтворювальний процес.

За оцінками фахівців, тіньовий ринок при реалізації сільськогосподарської продукції починає займати домінуюче становище. На його частку в регіоні припадає понад 50% товарообігу.

Відсутність прогнозування стану ринку призводить до серйозних наслідків в зворотності кредитних ресурсів, що, в свою чергу, здатне розбалансувати і без того недосконалий ринок сільськогосподарської продукції регіону.

На нашу думку, можна виділити п'ять основних напрямків інституційних перетворень на регіональному рівні, які дозволять підвищити ефективність економічних реформ в аграрному секторі:

моніторинг державного й місцевого регулювання регіонального та місцевих ринків;

створення і впровадження системи фінансових інститутів (ф'ючерсних регіональних контрактів) на сільськогосподарських ринках регіону;

модернізація існуючих і створення нових інститутів в області державних закупівель;

створення інститутів щодо акумулювання інвестиційних ресурсів на рівні регіону;

розробка й реалізація регіональної концепції концентрації та розкриття інформації про стан і динаміку ринку сільськогосподарської продукції.

Підвищення ефективності державного регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції пов'язане з переходом на нову технологічну основу організації торгів – електронні торги. Сучасні інформаційні Інтернет-технології призводять до різкого, багаторазового здешевлення операцій пошуку альтернатив на ринку й розширюють кон'юнктуру глобального ринку. Оскільки в основі електронної

торгівлі лежать інформаційні мережі й потоки, інтегровані в мережу Інтернет, то це покращує прозорість ринку: покупці та продавці практично миттєво отримують інформацію про ціни, якості і умови поставки, які здійснюються різними конкурентами. Інформація формується для проведення найбільш ресурсозберігаючої аукціонної форми торгів. Крім того, сама організація електронних торгів сприяє запобіганню таких негативних явищ як криміналізація ринкових процесів, ухилення від податків, витік капіталів за кордон.

Інтеграція Прозоро й електронної системи торгів (біржі) із закупівлі та продажу сільськогосподарської продукції для потреб держави в області дозволить реалізувати:

забезпечення єдиних технологічних зв'язків з використанням сучасних інформаційних технологій віртуального простору, недопущення роз'єднаності органів виконавчої влади регіону в питаннях державних закупівель, що може привести до втрати економічного контролю й значних додаткових витрат;

можливість проведення аналізу руху сільськогосподарської продукції і матеріально-технічних ресурсів, а також прийняття рішення по зв'язаних із цим питанням із найменшими витратами;

здійснення моніторингу, контролю та обліку вільних і недостатніх фінансових і матеріальних ресурсів;

аналіз фінансових і товарних потоків на регіональному й місцевому рівнях;

оптимізація податкової, тарифної та митної політики в сфері торговельних і фінансових операцій;

забезпечення конкурсності торгів і контролю за використанням бюджетних коштів регіонального й місцевих рівнів;

створення єдиного інформаційного, економічного, фінансового та нормативного простору у сфері закупівель сільськогосподарської продукції для державних потреб;

інтеграція в міжнародні інформаційні системи закупівель сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб;

гарантування економічної та інформаційної безпеки регіону.

Модель відносин, спрямованих на ефективне регулювання регіонального оптового ринку сільськогосподарської продукції в цілому і створення системи саморегулювання такого ринку, може бути реалізована шляхом створення спеціалізованої біржі сільськогосподарського профілю в регіоні.

На підставі документів з акредитації біржа формує електронну базу учасників біржових торгів і ідентифікацію кожного учасника шляхом призначення кодів. Код учасника торгів одночасно є номером аналітичного рахунку учасника в Біржовий облікової палаті для обліку гарантійних внесків і зобов'язань за результатами біржових торгів.

Концентрація попиту і пропозиції в одному місці з метою контрактації дозволяє застосувати для збільшення оборотності грошових ресурсів на регіональному ринку систему біржового клірингу.

Банківський кліринг тут не можна розглядати як ефективний засіб, так як контрактні відносини на регіональному ринку будуються, як правило, між підприємствами, що обслуговуються в різних банках. Біржовий кліринг здійснюється на основі розрахунків по рахунках спеціалізованих брокерських контор, які представляють інтереси різних підприємств, які на біржі є розрахунковими фірмами й обслуговуються в одному банку.

Активізація обороту продукції і грошових коштів на біржових торгах, ліквідація економічних умов існування тіньового ринку будуть сприяти необхідному підвищенню ефективності виробництва й реалізації продукції законними способами, відродженню

науково обґрунтованого планування виробництва та цінової політики. Реалізувати на ринку систему такого планування може біржа через організацію обороту стандартних контрактів і хеджування виробників на біржовому ринку стандартних контрактів і реальних активів.

Найважливішими завданнями у справі стабілізації аграрного сектора регіону є створення системи ефективного державного регулювання рівня ринкових цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство і споживання аграрним сектором матеріально-технічних ресурсів, які обертаються на оптовому ринку регіону, а також формування ринкової інфраструктури ефективного управління процесами відтворення й реалізації товарної продукції.

Для вирішення цих складних і багатоаспектних завдань доцільно розробити й впровадити комплекс організаційних і економічних заходів:

1. Департаменту сільського господарства представити й затвердити відповідні правила здійснення державних закупівельних і товарних інтервенцій для регулювання ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства у відповідній області.

2. Визначити на території регіону мережу елеваторів, що виконують функції біржових складів, для забезпечення приймання, підробітку, зберігання та відвантаження зерна інтервенційного фонду.

3. Виробити стратегію пошуку й використання ринків збуту виробленої в краї сільськогосподарської продукції з метою забезпечення її розширеного відтворення і реалізації.

Вельми важливим завданням державного регулювання аграрного сектора економіки на регіональному рівні слід вважати створення ринкової системи планування обсягів виробництва, ціни й ринків збуту. Основними цілями вирішення цієї задачі є стабілізація цінних параметрів на вироблену в країні продукцію протягом року; пошук реальних ринків збуту з цінами, що забезпечують максимальну комерційну вигоду; формування ринкових механізмів планування обсягів виробництва і реалізації продукції, а також грошового обороту на біржовому ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Запропонована модель розвитку й регулювання регіонального оптового ринку сільськогосподарської продукції відрізняється принциповою новизною окремих його складових, а саме: впровадження принципово нової технологічної основи, що дасть можливість виробити сучасний інструментарій ефективного державного втручання в процеси ринкового реформування товарообміну між сільським господарством і промисловим сектором економіки. Це дозволить сформувати державну систему вилучення товарних активів із тіньового ринку на відкритий біржовий ринок. За рахунок збільшення надходжень до всіх рівнів бюджетів будуть створені умови формування виконавчою державною владою обсягів товарних ресурсів. Такі ресурси можуть використовуватися для утворення мобілізаційного резерву, інтервенційних фондів, інвестиційних фондів, фондів стратегічного й тактичного державного резерву, оборотних фондів для реалізації міжрегіональних, міжнародних і цільових програм, для ведення наукової діяльності й організації впровадження наукових розробок в повсякденне життя.

Список літератури

1. Біловодська О. А., Сигида Л. О. Біржовий ринок у світі й Україні та фінансові механізми його розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 13. С. 484-488.
2. Вавдійчик І. М. Сучасний стан та тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні.

-
- Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 182-185.
3. Заборовський В. П. Сучасний стан та перспективи розвитку біржової торгівлі в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2015_265_253_10.
  4. Загурський О. М. Проблеми та перспективи біржової діяльності в аграрному секторі економіки. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 86-95.
  5. Саприкіна Т. А. Біржова торгівля як інструмент забезпечення лібералізації ринку електроенергії. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 41-45.
  6. Семенко Б. М. Розвиток товарних бірж – правові гарантії суб'єктам господарювання в підвищенні економічного ефекту від підприємництва. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 61. Т. 2. С. 20-23.
  7. Яворська В. О. Етапи розвитку ф'ючерсної торгівлі на світовому біржовому ринку. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 3. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/4.pdf.
  8. Ясенецький В. С. Особливості функціонування бірж як складової ринкової інфраструктури. *Бізнес Інформ*. 2014. № 1. С. 333-337.

References

1. Bilovods'ka, O. A., Syhyda, L. O. (2016). «Exchange market in the world and Ukraine and financial mechanisms of its development». *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. no. 13. pp. 484-488.
2. Vavdiychyk, I. M. (2017). «The current state and trends in exchange trade in Ukraine». *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. no. 15. pp. 182-185.
3. Zaborovs'kyu, V. P. «The current state and prospects of exchange trade in Ukraine». Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2015_265_253_10.
4. Zahurs'kyu, O. M. (2014). «Problems and prospects of exchange activity in the agricultural sector of the economy». *Finansy Ukrayiny*. no. 5. pp. 86-95.
5. Saprykina, T. A. (2015). «Exchange trade as a tool to ensure the liberalization of the electricity market». *Molodyy vchenyy*. no.2 (17). pp. 41-45.
6. Semenko, B. M. (2014). «Development of commodity exchanges - legal guarantees to businesses in increasing the economic effect of entrepreneurship». *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu*. Issue. 61. vol. 2. pp. 20-23.
7. Yavors`ka, V. O. (2017). «Stages of futures trading development on the world stock market». *Pry`azovs`ky`j ekonomichny`j visny`k*. no. 3. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/4.pdf.
8. Yasenets'kyu, V. S. (2014). «Features of the functioning of exchanges as a component of market infrastructure». *Biznes Inform*. no. 1. pp. 333-337.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2019 р.